

AK-KOYUNLU AHMED BEY VE ONUN OSMANLI İDARİ SİSTEMİNİ AK-KOYUNLU DEVLETİ'NDE UYGULAMA ÇABASI

The Aq-Qoyunlu Ahmed Beg and His Efforts to Apply The Ottoman
Administrative System In The Aq-Qoyunlu State

Kâzım Paydaş*

ÖZET

Ak-Koyunlu Ahmed Bey, Uğurlu Mehmed Bey'in oğludur. Uğurlu Mehmed Uzun Hasan Bey'in en büyük oğlu olup Şirâz valisi idi ve babasından sonra Ak-Koyunlu hükümdarı olmak istiyordu. Yaş itibari ile de bunu kendi hakkı olarak görüyordu. Fakat buna, Uzun Hasan Bey'in hanımı olan üvey annesi Selçukşah Begüm engel oldu. O Uğurlu Mehmed'i daima Uzun Hasan Bey'e kötölemekteydi. Bunun sonucunda, Uzun Hasan Bey oğluna karşı soğudu. Daha sonra Uğurlu Mehmed babasına isyan ederek Osmanlılar'a sığındı. Fâtih Sultan Mehmed Uğurlu Mehmed'i iyi karşılayarak, onu kızı Gevherhan Sultan ile evlendirdi. Göde Ahmed bu evlilikten dünyaya geldi. Uğurlu Mehmed, babasına karşı giriştiği isyanda öldürüldü. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed torunu Ahmed Bey'i İstanbul'a aldırdı. Ahmed Bey İstanbul'da Osmanlı terbiye ve eğitimi ile yetiştirildi.

Ahmed Bey Ak-Koyunlu hükümdarı olduktan sonra Osmanlı yönetim sistemini ülkesinde uygulamak istedi. Fakat, buna karşı olan aşiret emirleri ona itaatsizlik ettiler. Bunun sonucunda da, onunla yaptıkları savaşta Ahmed Bey'i öldürdüler.

Anahtar Kelimeler: Ak-Koyunlu, Ahmed Bey, Uğurlu Mehmed, Yönetim, Tebriz.

SUMMARY

Ahmed Beg Aq-Qoyunlu was the son of Uğurlu Mehmed. The eldest son of Uzun Hasan Beg, Uğurlu Mehmed governed the city of Şiraz and he wanted to be the sovereign of the Aq-Qoyunlu State after the death of his father. On account of his age, he saw this as his right. Nevertheless, his stepmother Selçukşah Begüm, the wife of Uzun Hasan Beg, prevented this. She always slandered Uğurlu Mehmed to Uzun Hasan Beg. As a result of this, Uzun Hasan Beg ceased to care for his son. Afterwards, Uğurlu Mehmed rebelled against his father and took refuge to the Ottomans. Fâtih Sultan Mehmed welcomed him and got him married to his daughter Gevherhan Sultan. Of this marriage, Göde Ahmed was born. Uğurlu Mehmed was killed in the rebellion he attempted against his father. Because of that reason, Fâtih Sultan Mehmed had his grandson brought to İstanbul. Ahmed Beg was brought up with the Ottoman culture and education.

After being the sovereign of the Aq-Qoyunlu State, Ahmed Beg intended to apply the Ottoman administrative system in his country. However, the tribal emirs opposing that intention disobeyed him. As a consequence, they killed Ahmed Beg in the war which was against him.

Key Words: The Aq-Qoyunlu, Ahmed Beg, Uğurlu Mehmed, Administration, Tabriz.

Ak-Koyunlu Ahmed Bey, kaynaklarda Ahmed Mirza¹, Ahmed Padişah², Sultan Ahmed³, Göde Ahmed Bey unvan ve lâkablari ile anılır; Ahmed Bey Uzun Hasan Bey'in torunu ve Uğurlu Mehmed'in oğludur⁴. Uğurlu Mehmed Uzun Hasan Bey'in en büyük oğlu olup, Şirâz valisi idi. Babasından sonra da Ak-Koyunlu hükümdarı olmak istiyor ve yaş itibari ile de bunu tabii görüyordu. Fakat karşısında buna mani olmak isteyen Uzun Hasan Bey'in sevgili zevcesi, Halil ve Yakub Beyler'in valideleri olan, Selçukşah Begüm vardı; Selçukşah Begüm, Uğurlu Mehmed'in aleyhinde devamlı surette konuşarak nihayet babasını ondan soğutmuş ve hayatını da tehlikeli bir duruma düşürmüştü. Bu durum karşısında kendisini artık güven içinde görmeyen Uğurlu Mehmed, 1474 yılında babasına isyan ederek Memlûk Devleti'ne iltica etti ve onlardan yardım istedi. Daha sonra Memlûk Devleti'nden aldığı yardım ile babasının kuvvetlerine karşı savaştıysa da yenilgiye uğrayarak kaçmak zorunda kaldı. Amacına ulaşamayan Uğurlu Mehmed, bu defa Osmanlılara sığındı. Fâtih Sultan Mehmed kendisine sığınan Uğurlu Mehmed'i, kızı Gevherhan Sultan ile

¹Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, c. III, Ankara 1992, s. 340.

²Gıyasüddin Hondmir, *Habibu's-Siyer*, Yay. Celâleddin-i Humayî, c. IV, Tahran 1333 s. 442.

³İbrahim-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki Sikkeler Kataloğu*, c. II, İstanbul 1974, s. 842; Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı Kadime-i İslâmiye Kataloğu*, IV, İstanbul 1321, s. 498.

⁴Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-Tevarih*, c. XII, Neşr. C. N. Seddon, Baroda 1931, s. 13; Faruk Sümer, "Ahmed (882 ?-903=1497): Ak Koyunlu Hükümdarlarından", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 147, İstanbul 1987, s. 9.

evlendirerek onu Sivas beyler beyliğine gönderdi. Bu izdivacdan Göde Ahmed Bey doğdu. Uğurlu Mehmed Bey, Selçukşah Begüm'ün düzenlediği bir entrika sonucunda Erzincan'a gitti ve orada öldürüldü. Uğurlu Mehmed'in öldürüldüğünü Fâtiḥ Sultan Mehmed öğrenince, kızı ile beraber torunu Ahmed Bey'i de Erzincan'dan İstanbul'a getirtti⁵. Ahmed Bey burada, önce Fâtiḥ Sultan Mehmed'in, daha sonra da dayısı II. Bayezid'in sarayında mükemmel bir Osmanlı terbiye ve eğitimi aldı⁶.

Ahmed Bey Osmanlı ülkesinde rahat bir hayat sürerken, Ak-Koyunlu ülkesinde Yakub Bey'in huzur ve sükun içinde geçen on iki yıl iki aylık hükümdarlığından sonra, yerine geçen şahzadelerin çocuk yaşta olmaları yüzünden baş gösteren siyasî buhran, 1492 yılında Rüstem Bey'in hükümdar yapılması ile bir dereceye kadar son buldu⁷. Fakat bir süre sonra Rüstem'in de saltanatından memnun olmayan Ak-Koyunlu emirleri onun saltanatına son vermek istediler. Bunun için de Ak-Koyunlu ümerası, Uğurlu Mehmed'in oğlu ve Fâtiḥ Sultan Mehmed'in kızıdan torunu ve aynı zaman da Sultan II. Bayezid'in damadı olan ve ufak tefek olmasından dolayı Göde Ahmed olarak tesmiye edilen Ahmed Bey'i⁸, Ak-Koyunlu hükümdarı yapmak için çeşitli faaliyetlere geçtiler⁹. Bu arada Rüstem Bey'e karşı olan askerî grubun lideri Nur Ali, 1496 yılında Kahire'den¹⁰ döndükten sonra bu beyler tarafından sözcü olarak seçildi. Bunun üzerine Nur Ali Bey de Göde Ahmed Bey'e bir mektup göndererek Diyarbakır ve diğer bütün yerlerin ümerasının kendisine itaat ettiğini, bu sebeple büyük bir fırsatın doğduğunu bildirerek, Azerbaycan'a gelerek atalarının ülkesine sahip çıkmasını istedi¹¹. Nur Ali Bey aynı zamanda Osmanlı padişahı II. Bayezid'e, damadı Ahmed Bey'in Ak-Koyunlu tahtına geçmesine izin vermesi için de bir mektup gönderdi. O bu mektubunda, Rüstem Bey'in yetersizliğinden yakınıarak, Ak-Koyunlu teb'asının sıkıntı çektiğini ve 6000 Müslüman'ın Gürcüler'in elinde esir bulunduğunu, bu olumsuzlukların giderilmesi için, Ahmed Bey'in Ak-Koyunlular'ın başına geçmesi gerektiğini bildiriyor ve kendisi gibi Diyarbakır'ın diğer büyük ve küçük beylerinin de Şahzade'ye taraftar olduğunu ifade ediyordu¹². Ak-Koyunlu emirlerinin Osmanlı hükümdarının nezdinde giriştikleri çaba sonuç vermiş ve Bayındır reislerinin

⁵İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara 1988, s. 104-105; Giovani Maria Angiolello, "A Short Narrative of the Life and Acts of the King Ussun Cassano", Trans. C. Grey, *A Narrative of Italian Travels in Persia*, London 1873, s. 95-96; İbn Kemal, *Tevâriḥ-i Âli Osman*, VII. Defter, Hazırlayan: Şerafettin Turan, Ankara 1991, s. 432-433.

⁶I. P. Petrushevsky, "Vnutrennyaya Politika Ahmeda Akkoyunlu", *İzvestiya Akademii Nauk Azerbaydjana*, Seriya İstoriya, Filosofiyai Pravo, no:2, Bakü 1942, s. 33.

⁷Faruk Sümer, a. g. m., s. 9; V. Minorsky, *Persia A.D 1478-1490 (An Abridged Translation of Fadhullah b. Rüzbihan Khunji's Tarikh-i Alem-Ârâ-yi Amini)*, London 1957, s. 113-114.

⁸M. H. Yınanç, "Akkoyunlular", *İA*, c. I, s. 261.

⁹Abbas al-Azzavi, *Târîḥu'l-İrak Beyne İhtilâeyn el-Hükûmat el-Türkmâniyye*, c. III, Bağdad 1939, s. 298.

¹⁰Nur Ali Bey 1494 yılında Diyarbakır'dan uzaklaştırılarak Kahire'ye sürgüne gönderilmişti. Bkz. John E. Woods, *The Aqqoyunlu Clan, Confederation, Empire*, Chicago 1976, s. 168; Türkçe Çev. Sibel Özbudun, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, İstanbul 1993, s. 260.

¹¹Abdülhüseyn-i Nevâf, *Esnad ü Mukâtebât-ı Târîḥi-yi İnan ez Timur tâ Şah İsmail*, Tahrân 1341, s. 683.

¹²Abdülhüseyn-i Nevâf, a. g. e., s. 681.

samimiyetine kani olan II. Bayezid¹³, Kapıkulu askerlerinden bir birliği yeğeni Ahmed Bey'in emrine vererek onu Erzincan'a göndermişti¹⁴.

Ak-Koyunlu hükümdarı Rüstem Bey bunu öğrendiği zaman, Ahmed Bey'i karşılamak için harekete geçti¹⁵. O, Aras vadisi boyunca ilerleyen müttefik kuvvetini karşılamak üzere Tebriz'den yürüyüşe geçince de, Ahmed Bey ile evlilik yoluyla akraba¹⁶ olan Hüseyin Ali Hanî başkenti işgal etti ve Haziran 1497'de Ahmed Bey adına hutbe okuttu. Böylece Ak-Koyunlu Devleti'nin yeni hükümdarını ilan etmiş oldu¹⁷. Diğer taraftan Ahmed Bey ve Rüstem Bey birbirlerinden haberleri olmayarak Aras nehrinin farklı yerlerinden geçtiler¹⁸. Daha sonra iki ordu birbirine yaklaşarak savaşıma başladığı sırada Rüstem Bey'in önemli emirlerinden biri olan Ayba Sultan ve diğer bazı emirler, Ahmed Bey'in tarafına geçtiler¹⁹. Böylece Rüstem Bey'in ordusundaki emirler ona ihanet ederek yenilmesine sebep oldular. Yapacak bir şeyi kalmayan Rüstem Bey de Gürcistan'a kaçtı²⁰. Rüstem Bey'in hükümdarlığı altı yıl sürmüştü²¹. Ahmed Bey, Rüstem Bey'i yendikten sonra bu durumu Osmanlı hükümdarı II. Bayezid'e bir mektupla bildirdi²².

Ahmed Bey bu galibiyetten sonra Tebriz'e giderek Ak-Koyunlu tahtına oturdu²³. Rüstem Bey, Gence yöresindeki Kaçar oymağının yardımı ile tahtını geri almak için yaklaşık olarak iki ay sonra teşebbüse geçti; fakat onun bu teşebbüsü başarısızlığa uğradı. Rüstem Bey de tutsak alınarak 2 Temmuz 1497 tarihinde öldürüldü²⁴.

Ahmed Bey Ak-Koyunlu hükümdarı olduktan sonra, ülkesindeki kargaşaya son vermek için Osmanlı idarî, siyasî ve dinî yönetimini uygulamak istedi²⁵. Onun bu şekilde hareket etmesinde, İstanbul'dan gelirken beraberinde getirdiği Noktacıoğlu adındaki zatın etkisi büyüktü²⁶. Yeni Ak-Koyunlu hükümdarı, ülkesinde adaleti gerçekleştirmek için de hiçbir vezir ya da bürokratin bir dinarlık dahi herhangi bir vergi koyamayacağını, ayrıca çiftçiler için kanunen izin verilmiş olandan bir mudd dahi fazla alınamayacağını, bütün teb'anın

¹³Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin'e göre, Ak-Koyunlu beyleri ülkedeki karışıklığı Ahmed Bey'e bildirdiler. Ahmed Mirza da atadan kalan ülkesini kurtarmak için harekete geçti. Bayındırlı beylerinden gelen mektupları II. Bayezid'e arz edip izin istedi. Fakat Sultan Bayezid ona bu izni vermedi. Bunun üzerine Ahmed Bey de gizlice Azerbaycan'a gitti. Bkz. Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, c. III, Ankara 1992, s. 340.

¹⁴Faruk Sümer, a. g. m., s. 10.

¹⁵Hondmir, a. g. e., s. 442.

¹⁶Ak-Koyunlu emirlerinden olan Hüseyin Ali Hanî, Uğurlu Mehmed'in kızı ile evlenmişti. Bkz. Gaffarî, **Tarih-i Cihan-ârâ**, Yay. Hasan-ı Nerakî, Tahran 1343, s. 255.

¹⁷Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XII, s. 13 ; Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî, **Lübbü't-Tevârih**, Yay: S. Celâleddin-i Tahrânî, Tahran 1314, s. 227; Woods, a. g. e., s. 168.

¹⁸Hondmir, a. g. e., s. 442.

¹⁹Hüseyin Mircaferî, **Tarih-i Timuriyân ve Türkmenân**, İsfahan 1375, s. 386.

²⁰Faruk Sümer, a. g. m., s. 10.

²¹Hondmir, a. g. e., s. 442.

²²Abdülhüseyn-i Nevâî, a. g. e., s. 687.

²³Hondmir, a. g. e., s. 443.

²⁴Faruk Sümer, a. g. m., s. 10.

²⁵Gaffarî, a. g. e., s. 255; Abbas al-Azzavî, a. g. e., s. 299.

²⁶Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî, a. g. e., s. 228.

bürokratik ücretlerden muaf tutulacağını ve hiçbirinin ek vergiler ile ya da şahıs başına ödenen vergiler ile rahatsız edilmeyeceğine dair bir ferman yayınladı²⁷. Ahmed Bey, Osmanlı ülkesinde almış olduğu eğitimin etkisiyle bu değişiklikleri gerçekleştirmek için ilmî toplantılar yaparak, emirler yerine Celâleddin Devvânî ve Mir Sadreddin gibi alimlere yönelerek onlara sürekli mektuplar gönderiyor ve yapacağı reformlar konusunda da onların görüşünü alıyordu. Bu amacını gerçekleştirmek için emirlerin ellerindeki bir çok imkana da kısıtlama getirdi. Bununla o, emirlerin teb'a üzerindeki güçlerini azaltmak istiyordu. Ahmed Bey'in bu niyet ve davranışlarından dolayı Ak-Koyunlu emirleri ona karşı nefret hissine kapıldılar. Buna rağmen Ahmed Bey, faaliyetlerini sürdürmüş ve daha önceki hükümdarların vermiş oldukları suyurgalları²⁸ iptal ederek onları geri almaya başlamıştı²⁹. Ancak bu girişimler klasik zihniyete sahip olan emirler tarafından hoş karşılanmadı³⁰. Osmanlı sistemini kendi ülkesinde tesis etmek isteyen yeni hükümdar, birbirleri ile mücadele halinde bulunan ve ikide bir şahzadeleri isyana sevkeden emirleri ortadan kaldırmak için bazı hazırlıklara girişti³¹. Çok geçmeden, birkaç günde bir, emirlerden birini öldürtmeye başladı³². Ahmed Bey, bu hareketiyle göçebe emirlerin merkezi yönetimden sıyrılma çabalarıyla zayıflayan merkezi devlet hakimiyetini güçlendirmek istiyordu. Devlet hakimiyetinin bu şekilde merkezileştirilmesi, o dönemde Osmanlı Devleti'nde önemli başarılar elde edilmesine katkıda bulunmuştu. Ancak Ak-Koyunlu Ahmed Bey'in bu siyaseti, ona Ak-Koyunlu emirlerinin taraftarlığını kazandırmıyordu. Çünkü sahip oldukları geniş topraklar sayesinde, bu emirlerin ellerinde büyük bir güç bulunmaktaydı ve bu güçlerini de kaybetmek istemiyorlardı. Bu sebeple onlar, Ahmed Bey'i Osmanlı hanedanının kanunları ile hareket etmekle suçlamaktaydılar. Buna karşılık Ahmed Bey de onlar ile mücadelesinde Azerbaycan Türkleri'ni, bilginleri ve bazı önemli şahsiyetleri kendisine dayanak yapmak istedi³³.

O, vergi reformu ile İslâm hukukunda yer almayan yirmiye yakın vergi çeşidini iptal etti. Bu vergiler Moğollar, İlhanlılar ve daha önceki dönemlerden beri alınmaktaydı. Müslümanlardan alınan bazı vergiler, özellikle ihracat³⁴ ve

²⁷Hondmir, a. g. e., s. 443.

²⁸Hükümdarın hizmetindekilere ihsanı olarak ifade edilen suyursal tabiri ile daha çok bir arâzi kastedilmiştir. Bununla suyursal sahibi bütün vergi ve resimlerden muaf tutulmuş ve daha önce devlet hazinesine ödenmekte olan vergileri toplama hakkını kazanmıştır. Bu müessese zamanla veraset yolu ile intikal eder hale gelmiş, din adamları ve ibadet yerleri için de verilmişti. Moğollar devrinde ise büyük arâzi tasarrufuna delâlet eden suyursal, ihsan ve in'am suretiyle verilmiş olan Mülk Tımar usûlü idi. Suyuralın ayırıcı özelliği, irsen intikal etmesi idi. Bu suyurgallı arâzi mülk halinde idi; yani verilen kimsenin malı idi. Bkz. İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara 1991, s. 112; İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara 1988, s. 236.

²⁹İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 33.

³⁰Abbas al-Azzavi, a. g. e., s. 299.

³¹M. H. Yınanç, a. g. m., s. 261.

³²İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 33.

³³İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 34.

³⁴Eyâletlerde bulunan askerler ve devlet kullukçularının ihtiyaçlarını karşılamak için toplanan vergiydi. Bu vergi, askerler ve devlet için acil durumda hizmet edenler adına toplanırdı. Bununla askerler ve onların atları için yiyecek maddeleri temin ediliyordu. Bu vergi askerlere ve acil

bikâr³⁵ gibi yükümlükler teb'a için ağır bir yükü. Ancak bu şekildeki bir reform ilk defa Ahmed Bey tarafından gerçekleştirilmek istenmemiştir. Daha önce de göçebe Moğol Yasası'nın bozulması ile XIV-XV. yüzyıllarda bu düşünce ileri sürülmüştü. Şiilerin ılımlı kolunun, İslâm hukukunda olmayan can vergisinin ortadan kaldırılmasına yönelik talebi, zanaatkâr, köylü ve yerleşik küçük toprak sahiplerinin Horasan'da (1337-1381) ve Samerkant'daki (1365) çabaları ile gerçekleştirilmişti³⁶. Ak-Koyunlu hükümdarı Yakub Bey zamanında da suyurgallar kaldırılmak istenmişti. Bu reform sadece suyurgalların kaldırılmasını kapsamıyordu. Aynı zamanda köylülerin ödemiş oldukları vergileri de kapsamaktaydı. Bu reform ile merkezi yönetimin güçlendirilmesi amaçlanmaktaydı³⁷. Ancak Yakub Bey'in aniden ölmesi ile bu reform hayata geçirilememiştir. Fakat Yakub Bey'in ölümünden sekiz yıl sonra suyurgalların kaldırılması girişimi tekrar başladı. Çünkü, suyurgalların yaygınlaşması ile devletin hâkimiyeti zayıflamış, devlet vergilerden yoksun kalmış ve bunun sonucunda da mahkeme ve askerî işler tamamen güçlü toprak sahiplerinin eline geçmişti. Başka bir deyişle suyurgallar devlet için bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Suyurgalların mevcudiyeti devletin merkeziyetçiliğine de aykırılık oluşturmaktaydı. Aslında, Uzun Hasan Bey'den itibaren, devletin merkezleştirilmesi ile suyurgal toprak sahipliğinin sınırlandırılması uğrunda mücadele verilmişti. Uzun Hasan Bey, göçebe emirlere karşı mücadelede din adamlarına dayanmış ve teb'anın bu ünlü temsilcilerine suyurgallar dağıtmıştı³⁸. Ancak, suyurgalların kaldırılması Ak-Koyunlu Ahmed Bey zamanında daha radikal bir karakter aldı³⁹. Ahmed Bey'in amacı, adil kanunları uygulamaya koyarak, göçebe emirlerin çiftçiler ile köylüler üzerindeki yetkilerini ellerinden alıp, onları kontrol altında tutmaktı⁴⁰.

Emirleri merkezi sisteme bağlamanın önündeki en büyük engel, onların suyurgal uygulaması sayesinde sahip oldukları büyük ekonomik gücü. Bunun farkında olan Ahmed Bey, kendisinden önceki hükümdarların vermiş oldukları suyurgalları iptal etti. Ak-Koyunlu hükümdarı bu şekilde davranarak göçebe

hizmetçilerine, memurlarına, teb'anın evinde kalma ve teb'anın onlara koşucu at temini mükellefiyetlerini de yüklemekte idi. Bkz. İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 31; Şahin Ferzeliyev, *Azarbaycan XV-XVI. Esrlerde*, Bakü 1983. s. 85.

³⁵Bu istilah Sasanîler zamanından kalma olup, mecburi iş anlamına gelmektedir. Ortaçağ İran'ında bu kelime, halkın devlet menfaatine yapmış olduğu işti. Bu işler arkların açılması, hisarların yapılması, devlet binaları ile sarayların inşasında, zirâat için ormanların kesimi ve temizlenişi gibi, köylüler arasında taksim edilmişti. XIII. yüzyılda bu verginin kapsamı çok genişledi. Bu verginin en ağır olanı bîna bikârı idi. Bu vergi zirâatçileri zirâat işlerinden alıkoyuyordu³⁵. Bkz. M. Taki İmami, *İran Moğolları Devlet Teşkilâtı*, Yayımlanmamış Doktorâ Tezi, A.Ü.D.T.C.F. kütüphanesi, nr. 140, Ankara 1972, s. 101.

³⁶İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 35.

³⁷R. Quiring-Zoche, "Aqqoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, Volume II, London and New -York 1987, s.167.

³⁸O. A. Efendiyev, "Institut Suyurgal Tsentralistiskaya Politika Praviteley Akkoyunlu i Pervih Sefevidov" Formi Feodalnoy Zemelnoy Sobstvennosti i Vladeniya na Blijnem i Srednem Vostoke. Bartoldovskoye Çteniya 1975, *İzdatelstvo Nauka Glavnaya Redaktsiya Vostoçnoy Literaturı*, Moskova 1979, s. 169-170

³⁹O. A. Efendiyev, a. g. m., s. 170-171.

⁴⁰V. Minorisky, "The Aq-Qoyunlu and Land Reforms", *BSOAS*, XIV, 1955, s. 459; Çev. Cüneyt Kanat, *Bellefen*, Sayı 235, Ankara 1999, s. 876.

emirlere kesin darbeyi vurmaya hedeflemişti. Fakat Ahmed Bey'in almış olduğu bu kararlar sadece emirlere yönelikti. Onun bu siyaseti bütün feodal tabakalara karşı değildi. Ancak Ahmed Bey'in başarılı olması durumunda diğerlerine de sıranın gelmesi kaçınılmazdı. Nihayet Ahmed Bey çabalarının sonucunda Güney Azerbaycan'daki göçebe emirleri itaat altına almayı başardı. Fakat merkezi yönetimden ayrılan Irak-ı Acem ve Fars vilayetlerinde durum farklıydı⁴¹. Ahmed Bey'in bu siyaseti olumsuz oldu ve askerî göçebe emirlerin mukavemeti ile karşılaştı⁴².

Diğer taraftan Ahmed Bey reformlarını gerçekleştirmeye çalışırken, en yakın emir ve sırdaşı olan Ali Hanî'nin oğlu Hüseyin, eski bir sebepten dolayı Muzafer Bey Pürnek'i tutuklamıştı. Daha sonra da onu öldürdü. Bu haber Şirâz valisi olan kardeşi Kasım Bey Pürnek'e ulaştığı zaman, o isyan etmeye karar verdi. Bunun için de, kendisi ile beraber hareket edecek birilerini aramaya başladı ve bu konuda Ayba Sultan'a⁴³ başvurdu. Bu başvuru, bir gün öldürülme sırasının kendisine de geleceğini düşünen Ayba Sultan tarafından olumlu karşılandı. Bunun sonucunda Kasım Bey Pürnek'in ordusu Ayba Sultan'ınki ile birleşti⁴⁴. Daha sonra Ayba Sultan, Şirâz'da Yakub Bey'in oğlu Murad Bey'i hükümdar yapma konusunda Kasım Bey ile anlaştı. Kuşkusuz Ayba Sultan bu hareketiyle, Ahmed Bey'in vergi reformları sonucunda gelirinin azalmasının tepkisini vermekteydi. Hasan Rumlu'nun belirttiğine göre, bu asiler teb'adan, özellikle de Ahmed Bey'in bilgili iki müşaviri olan Sadreddin Muhammed ve Celâleddin Devvânî'den büyük miktarda para almışlardı⁴⁵. Kendisine karşı oluşturulan ittifakı Ahmed Bey öğrendiği zaman, O da Ak-Koyunlu ordusu ile onlara karşı harekete geçti. İki ordu 1497 yılının kış mevsiminde İsfahan yakınlarında Hoca Hasan-i Mazi denilen yerde karşılaştılar⁴⁶. Fakat, bu muharebede Ahmed Bey'in adamları ciddi bir şekilde mukavemette bulunmadılar. Hatta askerleri yağma ile meşgul edilerek ondan uzak tutuldular. Ayba Sultan da bu durumu fırsat sayarak, Ahmed Bey'e ulaşip onu öldürdü⁴⁷. Böylece, emirlerinin ihaneti sonucu yenilgiye uğratarak öldürülen Ahmed Bey'in hükümdarlığına son verildi. Onun hükümdarlığı yaklaşık olarak bir yıl sürmüştü⁴⁸.

Ak-Koyunlu Devleti'nin merkezi yönetimden uzak yapısının vermiş olduğu aksaklıkları ortadan kaldırmak isteyen Ahmed Bey, teb'asına karşı çok şefkatli davranan bir hükümdardı. Onun kısa süren hakimiyeti süresince ihracat kapısı öylesine kapanmıştı ki, hiç kimse bir köylüden kanunsuz olarak bir saman çöpü

⁴¹J. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 35.

⁴²O. A. Efendiyev, a. g. m., s. 171.

⁴³Ahmed Bey hükümdar olduktan sonra Ayba Sultanı dirliği olan Kirman'a göndermişti ki bu da onun için affedilmez bir hata idi. Çünkü Ayba Sultan'ın tehlikeli bir emir olduğu herkes tarafından bilinmekteydi. Bu sebeple onun başkente kontrol altında tutulması gerekiyordu. Bkz. Faruk Sümer, a. g. m., s. 10.

⁴⁴Hoca Sadettin Efendi, a. g. e., c. III, s. 342; Hondmir, a. g. e., s. 443.

⁴⁵Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XII, s. 16; J. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 36.

⁴⁶Gaffarî, a. g. e., s. 256; Hondmir, a. g. e., s. 443; Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî, a. g. e., s. 228.

⁴⁷Hasan-ı Rumlu, a. g. e., c. XII, s. 17.

⁴⁸Abbas al-Azzavi, a. g. e., s. 299.

bile almaya cesaret edemezdi. O ulema ile münevver insanlara saygı ve şefkatle davrandı⁴⁹. Bunların yanında Ahmed Bey, bilgin ve şairleri himaye etti. Örneğin, Azerbaycan'ın ünlü şairi Ziyayî Ordubadi, büyük Özbek şairi Mir Alishir Nevai önderliğinde Horasan'da şairlik eğitimi aldıktan sonra⁵⁰, Güney Azerbaycan'a dönerek Ahmed Bey'in medhiyecesi oldu ve ondan büyük ihsanlar aldı⁵¹.

Ahmed Bey'in yapmış olduğu reformlar onun ölümünden sonra sürdürülmedi. Eski kurallar tekrar uygulamaya konuldu. Ahmed Bey'in reformu Güney Azerbaycan tarihinde çok kısa bir dönemi kapsamasına rağmen büyük bir tarihi öneme sahip bulunmaktadır. Onun ölümünden sonra da beş yıl gibi kısa bir zaman içerisinde Ak-Koyunlu Devleti iç karışıklıklar yüzünden yıkıldı ve yerine Safevî Devleti kuruldu⁵².

⁴⁹V. Minorsky, a. g. m., s. 459; Terc. s. 876.

⁵⁰M. Ali Terbiyet, *Danışmendân-i Azerbaycan*, Tahran 1314, s. 187.

⁵¹İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 34.

⁵²Yahya b. Abdüllâtif-i Kazvinî, a. g. e., 228; İ. P. Petrushevsky, a. g. m., s. 36.